

Cultuurhistorische Fietsroute 'Langs Turfvaarten, Vennen en Venen' (49 kilometer)

Roosendaal was vijf eeuwen lang (1250—1750) een belangrijk centrum voor turfwinning, turftransport en turfhandel in de regio dat nu West-Brabant in Nederland omvat en de Antwerpse Kempen in België.

De Cultuurhistorische fietsroute "Langs Turfvaarten, Vennen en Venen", met start en finish in Roosendaal, laat U deze bloeiperiode van Roosendaal en verre omgeving, herleven. U fietst in een prachtig landschap met fietspaden langs oude, kaarsrechte, door houtwallen omgeven turfvaarten, langs vennen, door bossen, door natuurreservaten en langs koeien in uitgestrekte weilanden. Dit alles in het grensgebied waar de culturele verschillen tussen België en Nederland nog zichtbaar zijn.

Start en finish is de parkeerplaats van het sportpark Vierhoeven.

(-) = Aandachtspunt. (Zie de toelichting na de routebeschrijving)

Km Omschrijving

0,0 Parkeerplaats Vierhoeven aan de noordzijde verlaten en de Nispenseweg **(1)** volgen in westelijke richting.

0,6 Links af, Vierhoevenstraat.

1,6 Rechts af, Oude Turfvaartsestraat.

2,4 Links af, Kerkweg **(2)**.

4,5 Einde Kerkweg rechtdoor, Steenpaal.

5,0 Einde Steenpaal, bij knooppunt 95, links af.

5,2 Links af, Heiblok.

6,0 Bij Watergang, (Sas bij Steenpaal) **(3)** rechts af. Fietspad langs turfvaart volgen.

7,0 In Horendonk de dorpsstraat oversteken en het fietspad langs de turfvaart in zuidelijke richting blijven volgen.

7,5 Einde fietspad (peilschaal waterstand) recht door. De turfvaart zuidwaarts blijven volgen via Kraaienberg **(4)**.

7,8 Bij kruising Kraaienberg blijven volgen.

8,8 Bij T-kruising, knooppunt 54, rechts af, Kievitstraat.

Samenvloeiing van 2 turfvaarten **(5)**

9,3 Op T-kruising links af.

9,5 Links af voor het bord Rijkemakerlaan. Bosweg.

10,6 Einde Bosweg rechts af. Venetië **(6)** en na 100 m links af. Scham.

11,4 Einde Scham rechts af, Blikstraat.

11,8 Op T-kruising Blikstraat blijven volgen.

12,0 Op viersprong rechts af. Voorrangsweg Jos van Tilborghstraat volgen.

12,7 RK Kerk van Nieuwmoer rechts passeren.

12,7 Koffiepauze in Taveerne "Den Turfsteker" **(7)**

12,7 Nieuwmoer Dorp volgen in westelijke richting.

13,1 Nieuwmoer Dorp blijven volgen tot Mariakapel. Rechts af. Holleweg.

14,0 Bij splitsing Holleweg **(8)** blijven volgen. Bij knooppunt 57 recht door.

15,0 Prov.weg Essen-Achterbroek oversteken (gevaar) en fietspad volgen.

15,3 Fietspad links af volgen, Stroperspad.

16,0 Einde fietspad rechts af en na 100 m, voor Bakkersmolen, links af, Gageltjes **(9)**

17,5 Op driesprong Gageltjes blijven volgen.

18,2 Einde Gageltjes rechts af, Handelaar.

19,0 Einde Handelaar links af, Zwanenberg.

20,0 Bij knooppunt 70 links af, Groeneweg volgen.

20,5 Prov.weg Kalmthout-Acherbroek oversteken, fietspad Volkersweg volgen.

21,5 Einde fietspad links af en daarna eerste weg rechts, fietspad volgen.

22,3 Fietspad wordt Kerkendijk.

23,2 Einde weg links. Kapellen Steenweg **(10)** volgen.

23,4 Bij Kijkuitstraat rechts af. Spoorweg bij station Kijkuit oversteken en Kijkuit vervolgen.

24,7 Einde Kijkuitstraat rechts af, Heibloemstraat.

25,0 Einde Heibloemstraat Natuureductief Centrum De Vroente **(11)** aan de linker kant.

25,0 Bezoek aan(gratis) De Vroente annex Bijenmuseum en VVV.

25,0 Putse Steenweg oversteken (gevaar). In het Natuurreserveaat De Kalmthoutse Heide bij informatiebord het fietspad rechts volgen door het natuurreserveaat over veenbrug.

26,5 Einde fietspad bij informatiebord rechts af, Korte Heuvelstraat.

26,8 Bij Kastanjedreef links af.

28,4 Einde Kastanjedreef, kruispunt, knooppunt 80. U kiest óf rechtdoor via het zandpad richting Essen **(12)** langs het Stappersven óf links af de geasfalteerde Verbindingsstraat naar Essen-Hoek via knooppunten 89 en 24. Op T-kruising, bij kerk Essen-Hoek, rechtsaf Moerkantsebaan. Voor café Bostella linksaf. Zandfort.

28,4 De routebeschrijving volgt het zandpad voor wandelaars en fietsers naar Essen. **(13)**

30,4 Zandpad langs Stappersven volgen. Op de noordpunt van het Stappersven de roodwitte internationale wandelroute GR-5 volgen in noordelijke richting.

31,0 Zandpad volgen langs boswachterwoning.

31,9 Einde zandpad links af, Huijbergsebaan **(14)**.

33,0 Bij Zonedauwlaan, rechts af.

33,9 Einde Zonedauwlaan, bij T-kruising links af (Duinzandlaan) en na 200 m rechts af. Zandpad langs de Oude Moervaart (14) volgen.

34,8 Na plankbrug over de vaart, en vervolgens na 200 m, verharde weg Rouwmoer **(15)** links af, volgen.

35,7 Einde Rouwmoer, op T-kruising, links af Moerkantse Baan volgen, richting Essen-Hoek.

36,5 Eventuele rustpauze bij café Bostella **(16)** in Essen-Hoek.

36,5 Na café Bostella rechts af, Zandfort.

37,0 Einde Zandfort rechts af, Vleetweg.

38,1 Einde Vleetweg rechts af, Hollandse Dreef. Bij knooppunt 28 recht door, De Zoom **(17)**

39,7 Einde verharde Hollandse Dreef, links af, Mariabaan.

40,5 Bij kruising rechts af, Kuilweg.

41,7 Einde Kuilweg rechts af, Hopmeerweg. Hopmeerweg wordt Maststraat.

43,3 Einde Maststraat links af, Nigtestraat **(18)**

43,4 Einde Nigtestraat rechts af, knooppunt 29, Bergsebaan.

43,8 Einde Bergsebaan op kruising in Nispen, bij knooppunt 94, rechtdoor, Heibeeksestraat.

44,5 Antwerpseweg (gevaar) oversteken en links af 't Zijl **(19)** en Oude Turfvaartsestraat volgen.

47,3 Einde Turfvaartsestraat links af, Vierhoevenstraat.

48,3 Einde Vierhoevenstraat rechts af, Nispenseweg.

49,0 Einde Nispenseweg **(1)**. Parkeerplaats Sportpark Vierhoeven. Einde fietsroute.

fietsroute langs turfvaart vennen en venen

Toelichting bij Cultuurhistorische Fietstocht

‘Langs Turfvaarten, Vennen en Venen’

Gedurende vijf eeuwen werd in West-Brabant en de Antwerpse Noorderkempen grootschalig, voor de internationale handel, turf gewonnen. In deze regio werden duizenden hectaren veengebied vergraven. De turf werd vervoerd naar verhandelplaatsen in West-Brabant. Daar zaten op de havenhoofden de beëdigde tellers en de cijns-inners. Roosendaal was veruit het grootste handelscentrum voor turf omdat er afspraken waren gemaakt over moerrechten tussen de grootgrondbezitters, met name de Abdij van Tongerlo en de Heren van Breda, B. op Zoom en Wuustwezel. Het transport van turf vond plaats door de met handkracht gegraven kanalen. Deze turfvaarten zijn nu nog steeds duidelijk zichtbaar in het landschap van West-Brabant en de provincie Antwerpen en zorgen nog altijd voor de afwatering van overtollig regenwater. Het omvangrijke en ingenieuze kanalenstelsel was 321 kilometer lang. Hiervan was rond 1700 nog 150 kilometer in gebruik. Enerzijds dienden de turfvaarten voor het afvoeren van turf. De Roosendaalse Turfvaart / Elderse of Natte Turfvaart was zo'n belangrijke hoofdvaart. Maar de turfvaarten hadden ook de functie om de veengebieden (moergronden) te ontwateren.

De kostbare turf kon zodoende in een min of meer droge omgeving worden gewonnen. De turfvaarten moesten voldoende water bevatten om als vaarweg dienst te kunnen doen. Daartoe waren talrijke sluizen, stuwen, wisselkommen in de vaarten gemaakt en waren erlangs looppaden aangelegd om de vaartuigen, vaak in konvooien van 40 tot 60 platbodems/pletten/pleyten voort te bewegen. De pletten uit de periode 1600 tot 1700 waren 14 tot 19 meter lang en 2,40 tot 3,50 meter breed. Zij werden onder meer in Roosendaal gebouwd en konden wel 10.000 turfjes van 1 dm³ vervoeren. Geen enkele plet heeft de jongste eeuwen doorstaan.

Toelichting bij de fietstocht.

Bij het startpunt van de fietsroute, de parkeerplaats van het Sportpark Vierhoeven en de Nispenseweg **(1)**, loopt de Elderse of Natte Turfvaart. Het was de hoofdvaart voor het vervoer van de miljoenen turfjes, die tussen 1250 en 1730 zijn gestoken. De turfwinplaatsen lagen in hoofdzaak in het huidige België. 'Het Schamven' nabij Horendonk en 'De Maatjes' ten oosten van Nieuwmoer zijn de destijds afgegraven hoogveengebieden. De Elderse of Natte Turfvaart liep vroeger in een rechte lijn naar het centrum van Roosendaal. Nu vervolgt deze turfvaart haar weg door de wijken Langdonk en Kroeven naar de Roosendaalse Vliet.

De Oude Turfvaartsestraat **(2)** was vroeger de Jan van Nispenvaart en is gegraven in 1290. Deze vaart kwam uit de richting Nispen om bij Borteldonk uit te monden in de Elderse of Natte Turfvaart. Deze vaart kruiste de Watermolenbeek, boven de turfvaart en onder de beek. Daartoe werd in 1583 een aquaduct aangelegd. Dit aquaduct heette 't Zijl en was 16 meter lang en 4 meter breed. Restanten van 't Zijl zijn nog zichtbaar in het landschap. Deze turfvaart is gedempt toen deze de functie voor turftransport verloor. Het werd een landweg maar de naam herinnert aan de functie van weleer.

Het Sas nabij Steenpaal **(3)** knooppunt 95, was een verbreding van de turfvaart. Daar konden pletten elkaar passeren. De pletten vervoerden stroomafwaarts turf en stroomopwaarts vaak stadsafval. Dat was organische mest voor de voedselarme akkers in de Kempen. De Elderse of Natte

Turfvaart heet in België Roosendaalse Vaart.

Deze hoofvaart bleef, ook na het laatste konvooi van turfpletten in 1733, functies behouden, zoals het afvoeren van overtollig regenwater en de bevolking en industrie van Roosendaal voorzien van water.

In het buurtschap Kraaienberg **(4)** staat bij de brug over de Roosendaalse Turfvaart een waterpeilschaal (tot +16 m NAP).

Daaruit blijkt dat het hoogteverschil tussen Kraaienberg en Roosendaal meer dan 10 meter bedraagt. Eertijds moeten dus vele sluisjes, toe- en afwateringsslootjes, nodig zijn geweest om de waterstand in de turfvaart te beheersen en om de turfvaart bevaarbaar te houden. De vaart was vroeger 4 tot 6 meter breed. Hij moest dus een behoorlijke hoeveelheid water bevatten om een konvooi van met turf beladen vletten te vervoeren. Daarvoor diende vaak water uit de vele vennen en meren die in de buurt van de vaart lagen.

In een bosje ten zuiden van de Kraaienberg **(5)** knooppunt 54, komt de Mikvaart/Vertakkingsvaart vanuit Wildert en Kalmthout uit in de Roosendaalse Turfvaart welke in gedeelten is gegraven tussen 1449 en 1710.

Het buurtschap Venetië **(6)** dankt deze naam aan het feit dat in deze omgeving talrijke kleinere turfvaarten uit het moergebied 'De Hel' uitmondten in de Roosendaalse Turfvaart. Van die kleinere turfvaarten is nu niets meer te zien. Destijds deden de talrijke kanaaltjes denken aan de stad Venetië in Italië. Rond het dorp Nieuwmoer lag, als onderdeel van het 4000 hectare grote veen-heidegebied 'De Maatjes' een veengebied van 1300 hectare met een veenlaag van gemiddeld 5 meter dikte. Deze turf vertegenwoordigde een ontzaglijk grote energiewaarde. Om deze kostbare turf te winnen vestigden zich hier vanaf 1449 turfstekers, een groot aantal van hen was seizoensarbeider. Door de eeuwen heen is het hele veengebied afgegraven, De gewonnen turf werd naar Roosendaal afgevoerd en werd daar verkocht om te worden verstookt in vele Europese steden.

Taveerne Den Turfsteker **(7)** doet haar naam eer aan. Dit café-restaurant ligt nabij het natuurgebied 'De Maatjes'. Dit prachtige natuurgebied met poelen, moerassen, heggen, bosschages en eindeloze vergezichten (niet in deze route opgenomen i.v.m. extra 4km), herbergt nog restanten van wat eens hoogveen was. Profielen van de destijds gegraven kleinere turfvaarten zijn nu nog zichtbaar in het landschap.

De Holleweg **(8)** knooppunt 57 kruist de Mikvaart/Vertakkingsvaart. Deze turfvaart kenmerkt het landschap door een kilometerslange, kaarsrechte houtwal.

U passeert Bakkersmolen **(9)** en vervolgt de route via Gageltjes. Nabij de villawijk Gagelvelden lag tot 1948 het aquaduct, die het water van de Mikvaart/Vertakkingsvaart over de Wildertsebeek voerde. De Wildertsebeek heet in Essen Kleine Aa en in Nederland Molenbeek. De rivier stroomt van Kalmthout naar Roosendaal. Nabij Kalmthout volgt U bij knooppunt 70 de Groeneweg.

U rijdt door de plaats Kalmthout **(10)** via de Kerkendijk, Kapellensteenweg en de Kijkuitstraat. U passeert de spoorweg nabij het station (Voorzichtig) De Vroente **(11)** is het meest zuidelijke punt in de route. Het is een NatuurEducatiefCentrum met o.a. een instructieve tentoonstelling over ontstaan en ontwikkeling van de Kalmthoutse Heide. De Vroente is gratis toegankelijk. VVV en Bijenmuseum ook ter plaatse. De Kalmthoutse Heide is onderdeel van het 4000 ha grote, grensoverschrijdend natuur- en landschapspark 'De Zoom – Kalmthoutse Heide'.

De fietsroute volgt een stuk door de Kalmthoutse Heide.

De Kastanjedreef eindigt op het kruispunt met de Verbindingsweg **(12)** knooppunt 80. Hier kunt U linksaf de geasfalteerde Verbindingsweg volgen door de Kalmthoutse Heide. Genietend van de prachtige natuur fietst U, via de knooppunten 89 en 24, naar Essen-Hoek. In Essen-Hoek gaat U bij de kerk rechts af. Aan het einde van het dorp treft U aan de linkerkant van de Moerkantsebaan café Bostella. De route volgens de routekaart kruist de Verbindingsweg en volgt het zandpad (handwijzer richting Essen) langs 'het Stappersven', het grootste ven van de Kalmthoutse Heide. De meest noordelijke punt van dit ven wordt afgesloten met een sluis. De sluis regelde de toevoer van water uit het Stappersven aan de Oude Moervaart en de Verbindingsvaart. De route volgt hier het zandpad, de GRwandelroute (wit/rood), in noordelijke richting. U fietst langs het moergebied 'De Nol'. In dit natuurgebied is op grote schaal veen ontgonnen tot 1780.

Het zandpad komt uit op de Huijbergsebaan **(13)**. U gaat linksaf en vervolgens rechtsaf de halfverharde Zonedauwlaan in met talrijke bungalows. Deze dreef loopt door tot de rand van het domein van het Redemptoristenklooster/College Rauwmoershof.

De Oude Moervaart **(14)** vormt de westelijke begrenzing van Rauwmoershof, een Redemptoristenklooster met een gerenommeerde school voor Voortgezet Onderwijs. Op de toren van de kapel van dit klooster staat een H. Hartbeeld, 4,50 meter hoog en 840 kilogram zwaar.

De Oude Moervaart wordt Spillebeek **(15)** omdat deze vaart, na de veenafgraving, weer zijn oude bedding ontdekte in het pleistocene dekzand als natuurlijke beek. De beek kruist als een uniek geomorfologisch fenomeen, nu de weg Rouwmoer en stroomt in de richting van het domein 'De Belder'

In Essen-Hoek is het goed rusten in café Bostella **(16)**.

U vervolgt U route richting Nederland en passeert knooppunt 28. De turfvaart 'De Zoom' **(17)** is vanuit het landgoed 'Hemelrijk' gegraven voor vervoer van turf richting Bergen op Zoom. Dit gebied is echter ook het voedingsgebied van de Rissebeek, die richting Roosendaal stroomt. De steden Bergen op Zoom en Roosendaal hadden destijds beiden, zowel water als turfbelangen in dit gebied. De belangen van Bergen op Zoom wogen destijds als vestingstad het zwaarst. 'De Zoom' moest bevaarbaar zijn naar Bergen op Zoom met een aquaduct over de Rissebeek. Uit wraak legden Roosendaalse moerkopers echter in 1544 een brug aan over 'De Zoom' nabij het aquaduct. Turfpletten naar Bergen op Zoom konden daar niet onderdoor. De Abt van de Abdij van Tongerlo en Heer van Breda moesten in het geschil bemiddelen met als resultaat, dat uiteindelijk in 1610 de 14,7 kilometer lange Huijbergse Vaart naar Nispen en vervolgens naar Roosendaal, werd aangelegd.

Vlakbij de Nigtestraat **(18)** ligt in een bosje een summier restant van de Jan van Nispenvaart. Deze turfvaart liep vanuit het Landgoed Hemelrijk via Nispen naar Borteldonk en mondde daar uit in de Elderse of Natte Turfvaart. Via de knooppunten 29 en 94 in Nispen, kruist U de rijksweg N262 en vervolgt de route linksaf via 't Zijl.

Fietsend over 't Zijl **(19)** ziet U aan de westzijde van de N262 het restant van het aquaduct van de turfvaart over de Molenbeek. In het landschap ziet U dat als een, naar de rijksweg licht oplopende, met eikenbomen beplante houtwal.

Aangekomen bij de parkeerplaats van het Sportpark Vierhoeven **(1)** heeft U, na 49 kilometer fietsen, hopelijk genoten van cultuur en natuur.

Herkenningspunten.

* De cijfers (-) op de routekaart verwijzen naar de toelichting bij de Cultuurhistorische Fietsroute.

* De rode cijfers op de routekaart verwijzen naar de knooppunten van het Fietsroutenetwerk Brabantse Delta of het Fietsknooppuntenetwerk Antwerpse Kempen.

Samenstelling:

Werkgroep Turf van de Heemkundekring

"DE VRIJHEIJT VAN ROSENDALE"